

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Gastvrijheid als sleutel voor een christendemocratische samenlevingsvisie

Het euvel van vrijwel al het denken over de Nederlandse eigenheid is dat het begint bij uitsluiting. Het CDA zou het begrip 'gastvrijheid' kunnen doordenken. In dat woord ligt zowel uitgedrukt dat er een gastheer is – een christelijk waardepatroon waarin de pluriformiteit wortelt – als dat er door die gastheer ruimte wordt gemaakt voor de ander om zichzelf te zijn. Natuurlijk blijft het ook dan een spannende onderneming om de goede verhoudingen te bewaren tussen de verschillende overtuigingen en culturen. Maar het is een manier van denken die niet bij uitsluiting begint en wordt geruggensteund door een christelijke traditie van vrijheid en verdraagzaamheid in ons land.

door *George Harinck*

De auteur is directeur van het Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme, hoogleraar geschiedenis van het neocalvinisme aan de Vrije Universiteit Amsterdam en bijzonder hoogleraar geschiedenis aan de Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken in Kampen.

Een jaar of tien geleden moest ik voor een congres naar de Verenigde Staten en zocht ik presentjes voor de collega's bij wie ik daar zou verblijven. Ik speurde naar cadeautjes die iets over mijzelf zouden zeggen, zodat geschenk en schenker door de ontvangers gemakkelijk aan elkaar konden worden gekoppeld. Ik vond na enig zoeken theedoeken en pannenlappen met typisch Nederlandse motieven – klompen, molens, tulpen – bij de plaatselijke vvv. In deze winkel kwam ik anders nooit, en ik beleefde het

als het laatste bastion van een nationalistische cultuur. Hier kwam mijn soort mensen niet. De motieven hadden geen oubollige stijl, maar ik zou zulke cadeautjes toch nooit aan Nederlanders geven. En ook niet aan Belgen of Duitsers. Onze nationale cultuur was een vorm van beperktheid waarom je minzaam glimlachte. Alleen buiten Europa was het niet gênant om ermee voor de dag te komen.

Ik ben daarna nooit meer in die vvv geweest. Niet omdat ik zulke cadeautjes niet meer nodig had, maar omdat er iets veranderd was in onze samenleving en bij mij. Nu koop ik ze bij de HEMA, de Blokker of de Bijenkorf. De Nederlandse cultuur is in. Het begon in de jaren negentig in de lagere middenklassewijken met oranje en rood-wit-blauwe straatversieringen bij internationale voetbaltoernooien. Begrijpelijk, want dat waren dezelfde Nederlanders die 's zomers aardappels en appelmoes meenamen naar de Franse camping. Mijn soort mensen verheugde zich ondertussen in de komst van de euro en discussieerde over een Europese grondwet. We moesten vooruit, niet achteruit.

NEDERLANDSE EIGENHEID

Dit gevoel is nog steeds aanwezig, maar tegelijkertijd is er in bredere lagen van de bevolking meer waardering gegroeid voor de nationale cultuur. We noemen onze kinderen nog steeds geen Henk of Ingrid, maar de Nederlandse eigenheid is niet langer iets wat alleen in oranje voetbalstraten op waardering kan rekenen.

Maar de spanning is er nog wel. Typisch Nederlands staat in het publieke debat tegenover Europees als gesloten tegenover open, behoudzuchtig tegenover toekomstgericht. In de huidige economische crisis komt duidelijker naar voren dat de pvv sterk opkomt voor de eigenheid van de Nederlandse cultuur, niet alleen tegenover de immigratiestroom uit islamitische landen, maar zeker ook tegenover de Europese integratie. De algemeenste kritiek over en weer in dit debat is dat eurofielen de eigenheid negeren en dat de Holland-lievenden die eigenheid fixeren. Afhankelijk van het standpunt schenden islam en Europa dan de Nederlandse eigenheid, of is de Nederlandse cultuur identiek aan de kneuterigheid van Henk en Ingrid met hun miniatuurmolentje in de vensterbank.

Die spanning zorgt ervoor dat de eigenlijke kwestie vertekend wordt gepresenteerd. Europa of islam en Nederland tegenover elkaar stellen is niet reëel, omdat de werkelijkheid een vervlechting van beide vormt. En het probleem is niet zozeer datgene wat we buiten de deur willen houden of juist willen insluiten. Voor beide opties geldt dat er een zelfdefinitie is

die aan de standpuntbepaling voorafgaat, en dat is een bepaalde waardering van de Nederlandse cultuur. Ik ga nu voorbij aan de vereerders van die cultuur, en richt mij vooral op mensen zoals mijzelf, met een goede opleiding en bereisd, die rond 2000 op zijn best in minzame termen over de Nederlandse eigenheid spraken.

Wij zijn het probleem. Van een docente in de Nederlandse taal en cultuur aan de University of Wisconsin hoorde ik onlangs dat ze van Nederlanders zoals u en ik vaak een meewarige reactie krijgt als ze vertelt welk vak ze er geeft: 'Is daar dan nog belangstelling voor?' Haar collega's die Noors of Deens doceren krijgen nooit zulke vreemde reacties, terwijl er toch beduidend minder Noors- of Deenssprekenden in de wereld zijn dan mensen die het Nederlands machtig zijn, en er her en der op de wereld heel wat meer Nederlandse invloeden en overblijfselen zijn dan Scandinavische. De historicus en journalist Jos Palm vroeg zich in 2005 in zijn boek *De vergeten geschiedenis van Nederland* af hoe het toch kwam dat Nederlanders – hij

*Nederlanders hebben de
neiging hun eigen cultuur te
bagatelliseren*

bedoelde ongetwijfeld mijn soort Nederlanders – zo weinig stilstaan bij hun indrukwekkende geschiedenis. Nederlanders hebben de neiging hun eigen cultuur te bagatelliseren en niet zelden beschouwen ze die zelfs in staat van opheffing. Deze

veronachtzaming van onze eigenheid is een hardnekkig probleem, waar we het afgelopen decennium van af hebben geprobeerd te komen. Palm verontschuldigde zich nog wel dat hij een ouderwets thema aansneed, maar hij liet zijn boek uitlopen op een pleidooi voor herwaardering van deze 'flinke doch redelijk harmonieuze burgerlijke natie', met 'bedwongen zelfontplooiing' als de kern van ons burgerschap. Voordat het allemaal te kalm wordt, zijn er historici als Hans Blom die het gewelddadige karakter van de Nederlandse geschiedenis beklemtonen. Zulke historische debatten gaan altijd door, maar waar het om gaat is dat we in de afgelopen jaren doordrongen zijn geraakt van de noodzaak tot reflectie op onze eigenheid.

EENHEID IN VERSCHIEDENHEID

Het CDA doet daar ook aan mee. Eerst in de beginjaren van deze eeuw via het concept van *unity within diversity*. Die *unity* van de samenleving werd zo algemeen mogelijk omschreven met een verwijzing naar *connecting values* (alleen het Engels geeft al aan dat concretisering niet mogelijk was), met name de 'kernwaarden' (opnieuw: vaagheid) van de rechtsstaat. En men haastte zich toe te voegen dat de Nederlandse cultuur niet te fixeren

viel, maar aan verandering onderhevig was. Uit alles bleek dat de bezinning op de eigenheid nog moest oproeien tegen een brede stroom aan innerlijke reserves.

Maar het woord waarde was gevallen, en dat is toch wat anders dan een verwijzing naar tulpen, klompen en molens. Het woord waarde is verbonden met minister-president Jan Peter Balkenende. Hij gaf aan dat een gemeenschap niet door recht of geografie wordt samengebonden, maar door overtuigingen die een richting voor de samenleving aangeven en dus een afkomst en een toekomst omvatten. Het is voor inwoners van een land, zo zei hij in 2004 te Princeton bij de aanvaarding van de Abraham Kuypers Prize, noodzakelijk dat ze elkaar vinden op de noemer van 'intrinsieke waarden'. 'Gedrag moet niet alleen bepaald worden door wettelijke normen en de eventuele bestraffing van de overtreding daarvan. Juist ook ongeschreven regels, respect, verantwoordelijkheidszin, verdraagzaamheid maken het samenleven leefbaar. Dat gewenste gedrag kan niet los worden gezien van het waardebesef en de waardebeleving van het individu.' Sprekend voor een Amerikaans gehoor was Balkenende explicieter over deze waarden dan hij in Nederland kon zijn: hij riep christendemocraten op om vanuit hun traditie in de pluriforme samenleving de dialoog met andersdenkenden aan te gaan, 'waarin christelijk geïnspireerde waarden als gerechtigheid, rentmeesterschap, verantwoordelijkheid en solidariteit voluit tot hun recht kunnen komen (...). We strijden veeleer vóór iets dan tegen iets. (...) Die strijd is een strijd voor waarden. Nationaal en internationaal. Niet om het verleden te behouden, maar om de toekomst zeker te stellen. Het goede moet worden behouden en waar nodig hervonden.'

Ook andere partijen trachtten te midden van alle verscheidenheid een verbindende factor te zoeken. De definities van de nationale eigenheid werden in de Balkenende-jaren snel scherper. Bij sommige partijen bleef dat zoiets abstracts als de rede of het recht, andere koppelden het meer aan Nederlandse tradities. De pvv wees expliciet de joods-christelijke religie aan als de verbindende factor. Welke kant moet het cda op?

CHRISTELIJKE WAARDEN

Anders dan in de Verenigde Staten is het in Nederland niet gebruikelijk een direct verband te leggen tussen de aard van ons politieke bestel en de christelijke religie. Het cda plaatst in zijn naam wel een verbindingsstreep tussen christen en democratie, maar in ons land worden de wortels van de democratie uitsluitend gezocht in de verlichting. Naarmate de bezinning op de eigenheid concreter wordt, moet echter ook het Nederlandse karakter van onze publieke instituties geduid worden. Europese landen

zijn verschillend. Anders dan in Frankrijk is onze nationale identiteit niet sterk gekoppeld aan de staat, en anders dan in Duitsland heeft de kerk in ons land geen publieke rol.

Zulke verschillen hangen nauwer samen met het Nederlandse christendom dan we beseffen. De eigen aard ervan is onder meer bepaald door het feit dat Thorbecke in 1848 een rigoureuze scheiding van kerk en staat heeft ingevoerd die op termijn alle kerken in Nederland noopte om zich als niet-publieke instelling op te stellen. Godsdienst was privézaak volgens de liberalen. Kuyper heeft Thorbeckes scheiding van de instituten staat en kerk omhelsd, maar anders dan de liberale voorman heeft hij wel de godsdienst tot publieke zaak gemaakt – Kuyper was een antiseccularist. Dientengevolge hebben wij al ruim een eeuw een zo neutraal mogelijk publiek domein (Balckenende expliciteerde zijn christelijke visie niet in de Tweede Kamer, maar op een theologisch seminarie in de vs) en bieden we tegelijk de grootst mogelijke levensbeschouwelijke pluriformiteit in het publieke domein. Religie is in Nederland publiek nadrukkelijk aanwezig, en openbare instellingen en ambtenaren faciliteren die aanwezigheid zo neutraal als mogelijk is.

CDA-politici spreken dus sinds enkele jaren ook over de waarden van de Nederlandse cultuur als verbindende factor. Maar concreter worden over wat dat Nederlandse dan precies inhoudt is moeilijk, want dan doemt al snel het affreuzende beeld van molentjes, klompen en tulpen op, dat meer mensen uitsluit dan insluit. De koudwatervrees is er nog steeds. Maar toch hoeft een scherpere definitie van die waarden niet per se meer exclusiviteit te betekenen. Als het CDA meer gebruik zou maken van de verbindingsstreep tussen christen en democratie, tussen christelijk en onderwijs, christelijk en cultuur en christelijk en economie, kan het de oude waarheid uit zijn eigen traditie te gelde maken, dat de Nederlandse christelijke cultuur naar haar aard niet uitsluit, maar insluit – ook inzake Europa en integratie. De PvdV misbruikt de kwalificatie ‘joods-christelijke cultuur’ als hek om onze samenleving, zodat duidelijk wordt wie en wat aan onze cultuur vreemd is en wie en wat niet. Maar in de christendemocratische traditie is het christendom juist een garantie voor gastvrijheid. Die traditie zegt: de Nederlandse eigenheid is gebed in christelijke waarden die recht, vrijheid en ruimte voor wie anders is hoog in het vaandel hebben. Het recht om anders te zijn werd al verwoord bij de Unie van Utrecht in 1579, toen vanuit een protestantse grondhouding het geweten van onderdanen vrij werd gelaten. Vanaf zijn eerste journalistieke bemoeienis op politiek terrein in 1871 bepleitte Kuyper ‘gelijk recht voor allen’. Staande in deze traditie streeft het CDA niet naar verscheidenheid in de samenleving, maar neemt die als uitgangspunt. En anders dan de sociaaldemocratie en het liberalisme sluit de christendemocratie daarbij religie als de bron voor cultuur en samenle-

ven in. Levensovertuigingen en godsdiensten horen bij het cda thuis in het publieke domein: de mogelijkheid en gelijkberechtiging van islamitische media en islamitische scholen wortelt in christelijke waarden.

GASTVRIJHEID

Ik schuif mee met de hiervoor geschetste ontwikkeling. Het leek mij in Kuypers lijn jarenlang voldoende om het publieke domein als neutraal gebied voor allen te definiëren. Op dat gebied woedde dan een permanent politiek debat zonder einde, want er was in de geschiedenis na 1848 nooit een politieke partij die de meerderheid zou behalen. Steeds zou men elkaar nodig hebben, en om die reden voor anderen de vrijheid bewaken die men ook voor zichzelf vroeg. Maar deze pragmatische kijk op onze pluriformiteit blijkt onvoldoende om het publieke domein toegankelijk te houden voor iedere overtuiging. Kuypers in 1871 verwoorde verwachting dat door ‘gelijk recht voor allen’ aan te bieden ‘de politieke dampkring gezuiverd zou worden’ en er ‘een strijd van zedelijke krachten’ zou aanbreken, is de laatste jaren gevoelig gelogenstraft. De politieke arena, die sinds Kuypers en tot diep in de twintigste eeuw werd beschouwd als neutrale grond waarop levensbeschouwelijke groepen hun argumenten uitwisselden, heeft de kleur van het secularisme aangenomen. Waar vroeger de ruimte voor minderheden een toetssteen was voor onze democratie, is dat nu, onder het mom van gelijkheid, de exclusiviteit van het secularisme.

Deze verandering is een bedreiging voor minderheidsstandpunten (de rituele slacht bij de joden) en voor levensbeschouwelijk geïnspireerde politiek als zodanig. Maar het is ook een winstpunt. Want nu beseffen we beter dat de pluriforme samenleving van de twintigste eeuw evenmin in een neutrale bedding functioneerde. Net als het huidige secularisme was de toenmalige pluriformiteit verankerd in waarden waarzonder ze niet in stand kon blijven – zoals in het heden blijkt. Nu het secularisme de boventoon voert in het publieke domein wordt veel duidelijker dat dit anker vroeger het christendom was.

Laten we die pluriformiteit van vroeger dan ook zo benoemen – en haar weer nastreven. Dat betekent niet dat iedereen christen zou moeten worden, maar het houdt wel de onderkenning in dat het christendom de aanvaarding van de ander als zichzelf kent. Dat de christelijke samenlevingsvisie niet leeft uit een tegenstelling – progressief contra conservatief, individu contra gemeenschap, autochtoon contra allochtoon, religie contra rede – maar uit harmonie. En dat ze daarom de pluriformiteit beter kan waarborgen dan het gelijkheidsbeginsel van artikel 1 van de Grondwet. Balkenende had gelijk: gedrag wortelt niet in een (grond)wet, maar in waarden.

Vroeger werd die harmonieuze gemeenschap wel getypeerd met het woord 'verbond'; vandaag zouden we wellicht moeten doordenken over het begrip 'gastvrijheid'. In dat woord ligt zowel uitgedrukt dat er een gastheer is – een christelijk waardepatroon waarin de pluriformiteit wortelt – als dat er door die gastheer ruimte wordt gemaakt voor de ander om zichzelf te zijn – dat is het kenmerk van die cultuur. Natuurlijk blijft het ook dan een span-

De christelijke samenlevingsvisie leeft niet uit een tegenstelling, maar uit harmonie

nende onderneming om de goede verhoudingen tussen de verschillende overtuigingen en culturen te bewaren. Maar het is een manier van denken over pluriformiteit en eigenheid die niet bij uitsluiting begint (het euvel van vrijwel alle denken

over de Nederlandse eigenheid) en die geruggensteund wordt door een christelijke traditie van vrijheid en verdraagzaamheid in ons land.

Hoe pluriformer onze samenleving wordt en hoe uniformer de publieke moraal (neem de afwijzing van jongensbesnijdenis door artsenorganisatie KNMG), hoe belangrijker het wordt om het christelijke element in onze cultuur te benoemen. Dat heb ik geleerd van de Amerikaanse collega's die mijn pannelap met molentjes kregen. Dit benoemen moet anders dan vroeger. De christelijke politiek sprak voorheen in termen van vrijheden tegenover uitsluiting en van verscheidenheid tegenover uniformiteit. De roep naar nationale eigenheid kwam juist op omdat die vrijheden in losbandigheid dreigden te verkeren. Wij moeten vandaag echter woorden zoeken die die vrijheid en verscheidenheid kwalificeren. Welke vrijheid en waarom verscheidenheid? Het CDA moet durven uitspreken dat het typisch Nederlands is dat vrijheid en verscheidenheid wortelen in het christendom. Het CDA zou dat moeten durven niet alleen omdat anders de PVV met een karikatuur van dat christendom aan de haal gaat, maar ook omdat de Nederlandse cultuur zonder christendom een essentieel deel van zijn eigenheid verliest. Ik zie de uniformiteit van het secularisme oprukken. Minister Donner noemt in zijn integratienota 'Integratie, binding, burgerschap' – ook een verdere concretisering van onze nationale eigenheid – architectuur als een van de kenmerken van die eigenheid. Denk de kerken weg uit onze stads- en dorpscentra en we missen iets wezenlijks. Zo is het ook met het christelijke element in onze cultuur.

Er is een discussie over onze nationale eigenheid gaande. Die begon bij oranje voetbalfeesten en nadert nu de kern van de zaak. Als het CDA Nederland niet wil uitspelen tegen Europa, en allochtonen niet tegen autochtonen, dan moet het de kenmerken van de Nederlandse eigenheid zoeken in de waarden van zijn christelijke politieke traditie.